

ВІДГУК

офіційної опонентки, завідувачки кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету, докторки медичних наук, професорки Хухліної Оксани Святославівни про дисертацію аспірантки кафедри внутрішньої медицини №2 з професійними хворобами Полтавського державного медичного університету МОЗ України **Рустамян Сатенік Тігранівни «Психосоціальні фактори як складова кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі: методи корекції»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 – Медицина

Актуальність обраної теми дисертації. Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Внаслідок високої поширеності захворювань нирок, складності ведення пацієнтів, що перебувають на нирково-замісній терапії (НЗТ), обрана тема дисертаційної роботи є актуальною не лише в Україні, але і у світі. Активне впровадження новітніх технологій для лікування хворих з термінальною стадією ниркової недостатності, раціональна фармакотерапія коморбідних станів та ускладнень істотно змінили якість (ЯЖ) та тривалість життя даної категорії пацієнтів, але смертність порівняно із загальною популяцією залишається на високому рівні, що мотивує не лише зарубіжних, а й українських науковців до пошуку потенційних факторів, які найбільш загрозово впливають на ускладнення основного захворювання пацієнтів, що знаходяться на діалізі.

Життя пацієнтів з термінальною стадією ниркової недостатності реорганізується та адаптується до змін, що виникають з початком діалісної терапії. Більше того, у пацієнтів формується залежність від апарату «штучна нирка» та вони потребують ретельного нагляду медичного персоналу. Крім лікування основного захворювання, пацієнтам, що перебувають на НЗТ,

потрібно акцентувати увагу на дотримання раціонального, збалансованого дієтичного харчування та питного режиму, а також фізичних навантажень, контролювати їх психічний стан тощо. У свою чергу, якість психічного, а також соматичного стану хворого значною мірою впливають на рівень ЯЖ. Багатьма науковцями доведено тісний взаємозв'язок фізичного та психічного компонентів здоров'я. Пацієнти потребують спрямованої медичної реабілітації та навчання, щоб адаптуватися до захворювання, способу лікування та попередити можливі ускладнення. Пацієнти, які перебувають на НЗТ, повинні отримувати комплексну допомогу, враховуючи соматичні, психічні та соціальні аспекти, що, може продовжити життя та вплинути на відсоток смертності. Залежність від сеансів нирково-замісної терапії, різноманітні ускладнення основного захворювання, строгий питний режим та дієта, обмеження у фізичних навантаженнях, постійне вживання життєво необхідних медикаментів для корекції та контролю ускладнень – основні негативні моменти, що впливають на психологічний стан хворого, прихильність до лікування, показники якості життя.

Таким чином, вивчення ймовірного впливу психосоціальних факторів, як складової кардіоваскулярного ризику у пацієнтів, що перебувають на НЗТ, а також вивчення такого специфічного методу психокорекції, як арт-терапія, та її впливу на психічний стан, на показники якості життя є актуальним, доречним, нагальним питанням для практичної охорони здоров'я.

Дисертаційна робота аспірантки є фрагментом науково-дослідної роботи кафедри внутрішньої медицини №2 з професійними хворобами Полтавського державного медичного університету МОЗ України «Дослідження оцінки поєданого впливу факторів кардіоваскулярного ризику на коморбідний перебіг артеріальної гіпертензії, ішемічної хвороби серця і хронічної хвороби нирок, особливості профілактики та реабілітації» (держреєстрація № 0119U102851).

Особистий внесок автора в отриманні наукових результатів, представлених у дисертації. Дисертантка Рустамян С.Т. самостійно провела

інформаційно-патентний пошук, огляд літератури з даної теми, аналіз літературних джерел з приводу проблематики ведення пацієнтів із патологією нирок. Після узагальнення аналізу проблеми даної теми, розробила дизайн та алгоритм дослідження, що складався із загальних клінічних методів дослідження та специфічних методик, зокрема, спеціальних опитувальників для дослідження рівня тривоги та депресії, рівня прихильності до лікування, показників якості життя тощо. Дисертантка самостійно проаналізувала результати загальноклінічних досліджень, а також результати анкетних даних, визначила взаємозв'язок між їх результатами, показниками тривоги і депресії, прихильності до лікування, показниками якості життя. Проводила специфічну немедикаметозну терапію для зниження показників тривоги і депресії та підвищення показників ЯЖ. Самостійно проводила обстеження пацієнтів через рік після початку дослідження. Дисертанткою проведено статистичний аналіз отриманих результатів, підготовлено дисертаційну роботу до захисту.

Ступінь обґрунтованості наукових досліджень, висновків та рекомендацій. Авторкою проведено глибокий патентно-інформаційний пошук і детально проаналізована наукова література за проблематикою дисертації, переважно за останніх 10 років. Тема дисертаційної роботи Рустамян С.Т. «Психосоціальні фактори як складова кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі: методи корекції» є науково обґрунтованою. Дисертація виконана на сучасному науковому рівні і ґрунтується на достатній кількості досліджень. Дослідження проводилось на базі центру нефрології та діалізу КП «Полтавської ОКЛ ім. М.В. Скліфосовського ПОР», у якому взяли участь 114 пацієнтів: дослідна група – 44 пацієнти, що перебували на програмному гемодіалізі та 21 хворий, який отримував перитонеальний діаліз, а також 49 пацієнтів з ХХН I-II стадії, які склали контрольну групу. Результати дослідження, статистичний аналіз отриманих даних, аналіз узагальнених даних, висновки дисертаційної роботи є достовірними та обґрунтованими.

Дисертаційна робота виконана з дотриманням морально-етичних норм, Гельсінкської декларації прав людини, Конвенції Ради Європи про права людини і біомедицину, відповідних законів України.

При дослідженні пацієнтів дисертантка використовувала загальноклінічні та біохімічні методи дослідження (загальний клінічний аналіз крові, ліпідограма, рівень глікемії, вміст глікозильованого гемоглобіну, кальцію та фосфору в крові, паратиреоїдного гормону), інструментальні методи дослідження (електрокардіограма, ультразвукове дослідження серця тощо). Також у було використано низку сучасних опитувальників для дослідження рівня тривоги та депресії, прихильності до лікування, показників якості життя, які використовуються у великих дослідженнях не лише в Україні, а й в світі.

Результати дослідження є науково обґрунтованими, актуальними, підкріплені статистично вірогідними результатами, проведеним аналізом та узагальненням отриманих даних.

Структура та дизайн дисертаційної роботи відповідають вимогам МОН України. Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, можна оцінити як достовірні та обґрунтовані. Вище вказане дає підставу вважати, що робота написана на доволі високому науковому рівні.

Новизна результатів дисертації. У дисертації представлено нове вирішення актуального завдання сучасної медицини, а саме розробка концептуальних заходів, спрямованих на удосконалення терапії та зменшення ступеня кардіоваскулярного ризику на підставі діагностики тривожно-депресивних розладів та впровадження у комплексне лікування арт-терапії, як методу, що зменшує тривожність та депресію, підвищує прихильність до лікування та покращує якість життя.

Вперше дисертанткою було встановлено, що у пацієнтів з ХХН, що перебувають на НЗТ, за умов цукрового діабету 2 типу (ЦД2), провідними чинниками кардіоваскулярного ризику є артеріальна гіпертензія,

дисліпопротеїнемія, вторинна анемія, вторинний гіперпаратиреоз, порушення фосфоро-кальцієвого обміну.

Вперше в дисертаційній роботі продемонстровано тісний взаємозв'язок між показниками тривожно-депресивних розладів (ТДР), ЯЖ і рівнем прихильності до лікування. У роботі доведено вплив даних показників на рівень кардіоваскулярного ризику.

Вперше, за допомогою впровадження арт-терапії у хворих на ХХН V стадії на тлі ЦД2, що перебувають на НЗТ, дисертантка довела ефективність даного методу немедикаментозного лікування, а саме встановила вірогідне зниження тривожно-депресивних розладів, підвищення показників якості життя і прихильності до лікування, що дозволяють зменшити (або утримати на даному рівні) вплив традиційних та уремічних чинників кардіоваскулярного ризику.

Висновок про повноту опублікування основних положень дисертації. Основні положення дисертаційної роботи Рустамян С.Т. відображені у 12 наукових публікаціях, що відповідають вимогам МОН України, серед яких 5 статей, що опубліковані у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 2 публікації, що опубліковані у періодичних фахових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection, одна публікація у періодичних виданнях України, 4 публікації у збірках матеріалів науково-практичних конференцій.

Відповідно до пункту 8 Постанови «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукові установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022р. №44 до публікацій здобувача за темою дисертації із вищевказаних зараховуються 5 публікацій у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 2 публікації, що опубліковані у періодичних фахових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of

Science Core Collection. Матеріали, що містяться в публікаціях, повністю відображають основні положення та висновки дисертації.

Наукове та практичне значення отриманих результатів та рекомендацій щодо їх використання. Результати, отримані в ході виконання дисертаційного дослідження, вказують на теоретичне обґрунтування і клінічне вирішення актуального наукового завдання щодо підвищення рівня діагностики ТДР, оцінки ЯЖ і рівня прихильності до лікування хворих на ХХН V із ЦД2, що знаходяться на НЗТ. Дана робота демонструє комплексний підхід до вивчення чинників кардіовакулярного ризику, виявлення нових, раніше не відомих, чинників ризику, що можуть погіршувати перебіг основного захворювання та сприяти його прогресуванню. Отримані результати дисертаційної роботи важливі як для практичної охорони здоров'я, так і для теоретичного вивчення.

Важливим моментом є те, що дисертантка акцентує увагу саме на комплексному підході до лікування пацієнтів. Рустамян С.Т. вперше довела ефективність немедикаментозної корекції психічного стану за допомогою арт-терапії, що дозволило покращити показники якості життя, підвищити комплаєнс між лікарем та пацієнтом та зменшити показники тривожно-депресивних розладів.

Дані результати мають важливе практичне значення не лише для нефрологів, але й для психіатрів, психотерапевтів, ендокринологів, сімейних лікарів, терапевтів. Дисертаційна робота дає можливість впровадити в алгоритм ведення діалізних пацієнтів контроль психічного стану, проведення первинної профілактики можливих психологічних ускладнень за допомогою альтернативних немедикаментозних методів лікування, зокрема, арт-терапії.

Повнота та якість викладення матеріалів дисертації. Дисертаційна робота Рустамян С.Т. «Психосоціальні фактори як складова кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі: методи корекції» викладена на 165 сторінках машинописного тексту. Складається з вступу, огляду літератури, розділу

матеріалів і методів дослідження, двох розділів власних результатів, аналізу та узагальнення отриманих результатів, висновків, практичних рекомендацій, списку літературних джерел, який включає 268 наукових публікацій, двох додатків. Робота ілюстрована 29 таблицями та 10 рисунками.

Оцінка структури дисертації. Дисертаційна робота написана відповідно до вимог Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40.

Анотація оформлена згідно з вимогами, в якій у стислій формі викладені значущі результати роботи, представлена двома мовами - українською та англійською.

Вступ оформлений за загальноприйнятими нормами написання дисертації, присвячений розкриттю актуальності обраного наукового напрямку та обґрунтовує доцільність проведення даного дослідження. Мета та завдання дисертаційної роботи сформульовані чітко, лаконічно.

Перший розділ «Огляд літератури» викладено на 21 сторінці машинопису, складається з трьох підрозділів. Проаналізована велика кількість літературних джерел дає змогу дійти висновку, що дана тема важлива та актуальна. У першому підрозділі викладено суть поняття кардіоваскулярного ризику та чинників, що можуть підвищувати його рівень, є основними причинами підвищення смертності. Другий підрозділ акцентує увагу на ролі психосоціальних факторів, як складової кардіоваскулярного ризику, на шляхах впливу ТДР на основне захворювання. У третьому підрозділі дисертантка висвітлила та проаналізувала показники якості життя у діалізних пацієнтів, методи її покращення. В огляді вказано на ті чинники, які мають негативний вплив на перебіг патології нирок у стадії уремії, декомпенсацію ЦД2, зростання кардіоваскулярного ризику, що доводить актуальність розробки способів щодо їх усунення та обґрунтовує завдання дисертаційної роботи.

Другий розділ «Матеріали та методи дослідження» складається з 7-ми підрозділів. У підрозділі «Клінічна характеристика хворих» наведено дизайн

дослідження, детальну клінічну та лабораторно-інструментальну характеристику обстежених осіб, чітко окреслено критерії виключення, з урахуванням яких проводився відбір пацієнтів. Формулювання діагнозів проведено відповідно до сучасних національних та міжнародних класифікацій.

Окрім загальноприйнятих методів дослідження, а саме загальноклінічних, біохімічних та інструментальних методів, використовувалися також опитувальники для визначення рівня ТДР, показників якості життя та визначення прихильності до лікування. Методи дослідження відповідають меті та завданням дисертаційної роботи. Використання такого діагностичного діапазону методів з одночасною статистичною обробкою одержаних даних із застосуванням параметричних і непараметричних методів варіаційної статистики, робить висновки роботи об'єктивними, науково аргументованими та достовірними.

Третій розділ (перший розділ власних результатів) «Клінічна оцінка кардіоваскулярного ризику у хворих, що перебувають на нирково-замісній терапії, зумовленій несприятливим впливом психосоціальних факторів в умовах коморбідності» складається з 7-ми підрозділів та демонструє результати обстеження при первинному огляді хворих. У даному розділі висвітлені особливості чинників кардіоаскулярного ризику, їх розповсюдженість у обстежених хворих. Наведені загальні та найчастіші види коморбідної патології, що зустрічаються в пацієнтів з ХХН V, які отримують лікування шляхом діалізу, їх характеристика, залежність від діалізного віку. Особливо акцентована увага на наявних вегетативних порушеннях, психологічному статусі пацієнтів з визначенням ступеня тривоги та депресії, визначенням показників якості життя та прихильності до лікування. Наголошено на тісний взаємозв'язок між ТДР, показниками ЯЖ, прихильністю до лікування та рівнем артеріального тиску. Дисертантка довела прямий зв'язок між ТДР та традиційним фактором кардіоваскулярного ризику – ступенем артеріальної гіпертензії. Також дисертантка провела

порівняльну оцінку даних показників між групами, що отримували програмний гемодіаліз та перитонеальний діаліз із урахуванням наявності ЦД2. Рівень тривожності був вищий у пацієнтів з ЦД2, ніж у пацієнтів без ЦД, а рівень депресії – вищий у пацієнтів із ХХН V без ЦД.

Четвертий розділ «Ефективність корекції психосоціальних факторів як складової кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі через 12 місяців спостереження» складається з трьох підрозділів та демонструє вплив специфічного немедикаментозного підходу до лікування – арт-терапії на рівень артеріального тиску, на показники біохімічного аналізу крові (рівень глікемії, ліпідограму, показники азотовидільної функції нирок, показники фосфорно-кальцієвого обміну), рівень тривоги та депресії. Застосування арт-терапії (ізотерапії) у комплексному лікуванні пацієнтів на ХХН V, що отримують програмний гемодіаліз та перитонеальний діаліз, сприяло підвищенню прихильності пацієнтів до медикаментозної терапії, зменшенню рівня тривоги та депресії, підвищенню якості життя та досягненню комплаєнсу між лікарем і пацієнтом, що, у свою чергу, обмежує несприятливий вплив чинників кардіоваскулярного ризику та знижує рівень серцево-судинних ускладнень у пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі.

Розділ «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» викладений на 17 сторінках. У розділі структуровано викладено пояснення отриманих здобувачкою даних, їх зв'язок та відповідність результатам інших науковців, опублікованих у наявних сучасних літературних джерелах. У цьому розділі також надано особистий погляд та власну думку дисертантки на проблему дослідження, що демонструє, в тому числі, її високу наукову кваліфікацію.

Висновки дисертаційної роботи складаються з 5 пунктів, кожен з яких є змістовним, чітко сформульованим, аргументованим, повністю відповідають меті та поставленим завданням.

Практичні рекомендації чіткі, вагомі, практично орієнтовані, випливають з результатів проведеного дослідження. Рекомендації можуть

бути впроваджені в практику охорони здоров'я та використані в закладах охорони здоров'я не залежно від профілю.

Список використаних джерел достатній за обсягом, оформлений відповідно до бібліографічних вимог, переважають роботи останніх 10 років.

Таким чином, задачі, що поставлені дисертанткою в своєму дослідженні, вирішені, висновки конкретні, науково обґрунтовані. Практичні рекомендації є продовженням висновків, відповідають основному змісту роботи. Дисертаційна робота Рустамян С.Т. оформлена згідно з вимогами. Рисунки та таблиці доречні, доповнюють текст, покращуючи його сприйняття. Дисертаційне дослідження містить дані, що складають новизну в теоретичному і практичному відношеннях. Дисертаційне дослідження Рустамян Сатенік Тігранівни відповідає існуючим вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії і є завершеною науковою працею.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувачки

Принципових зауважень щодо оформлення дисертації, викладення результатів дослідження та їх аналізу немає. Після деяких таблиць немає конкретно висвітленої думки щодо результатів, які вони демонструють. Деякі таблиці переповнені інформацією, важко сприймаються. У тексті відзначаються окремі граматичні і стилістичні помилки. Дані зауваження не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

Питання, що виникли після ознайомлення з роботою:

1. Чи базисна медикаментозна терапія, яку отримували хворі на цукровий діабет типу 2 із діабетичною хворобою нирок, що знаходились на нирково-замісній терапії, могла би вплинути на розвиток тривоги та депресії?
2. На якому етапі лікування - додіалізного чи діалізного розвивається тривога та депресія у хворих на ХХН V стадії, і які ви вбачаєте причини розвитку тривожно-депресивних розладів у цих хворих?

3. Поясніть, будь ласка, механізм впливу арт-терапії щодо усунення чинників кардіоваскулярного ризику, а також впливу арт-терапії на перебіг ХХН, артеріальної гіпертензії та цукрового діабету.

Вітсутність (наявність) порушень академічної доброчесності

Проведений аналіз на оригінальність рукопису дисертаційної роботи Рустамян Сатенік Тігранівни виявив, що рівень оригінальності становить **81 %**. Має місце співпадіння з власними публікаціями, загальноживаними фразами, науковою термінологією. Аналіз даних дисертації і публікацій здобувачки не виявив порушень академічної доброчесності: всі цитати коректно позначені та правильно відображені в списку літератури, всі текстові співпадіння мають посилання на першоджерело. Дисертаційна робота Рустамян Сатенік Тігранівни є оригінальною за формою та науковим змістом.

Висновок про відповідність роботи вимогам, які пред'являються до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація Рустамян С.Т. на тему «Психосоціальні фактори як складова кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі: методи корекції», яка подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії, є самостійною завершеною науковою працею, виконаною дисертанткою самостійно на сучасному рівні, і відповідає галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальності – 222 «Медицина». Дана робота представляє глибоке наукове дослідження у сфері внутрішньої медицини, нефрології, має суттєве практичне значення. За результатами проведеного дослідження представлено нове вирішення проблем психічного стану пацієнтів, що перебувають на нирково-замісній терапії, а саме визначення психосоціальних факторів, як додаткової складової кардіоваскулярного ризику у коморбідних пацієнтів на програмному та перитонеальному діалізі, а також доведено можливості арт-терапії як одного із немедикаментозних підходів лікування тривоги і

депресії, що, в свою чергу, може покращити показники якості життя та підвищити прихильність до лікування.

За актуальністю даної тематики, науковою новизною, високим рівнем методичного підходу до виконання, цінністю для теоретичної та практичної охорони здоров'я, об'ємом проведених досліджень та їх результатами, висновками та практичними рекомендаціями дисертація відповідає вимогам, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. №40 та постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор Рустамян Сатенік Тігранівна має необхідний рівень компетентностей та заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 22 – Охорона здоров'я за спеціальністю – 222 Медицина.

Офіційний опонент

Завідувач кафедри внутрішньої медицини,
клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинського державного медичного університету

д.мед.н., професор

 Оксана ХУХУНА

Особу та підпис професора закладу вищої освіти
перевірено Оксаною Святославівною

Відповідальна особа учений секретар

